

Припрему ове свеске суфинансирало је Министарство просвете,
науке и технолошког развоја Републике Србије.

Главни и одговорни уредник

Проф. др Драган Танчић

Уређивачки и редакцијски одбор

Проф. др Wolfgang Rohrbach, академик, Беч
Проф. др Татьяна Сеньюшкина, Симферопол
Проф. др Андрей Мохов, Севастопол
Проф. др Наталија Николаевна Муравјева, Ростов-на-Дону
Проф. др Екатерина Ентина, Москва
Проф. др Шак Б. Ханиш, Сан Дијео
Проф. др Франсис Корблен, Париз
Проф. др Геновева Пушкас, Женева
Проф. др Луј де Саусур, Ношател
Проф. др Фредерик Тортера, Моншеље
Проф. др Киара Мелоне, Верона
Проф. др Филип Вассерштајн, Берлин
Проф. др Антониј Васиљевич Миронович, Пољска
Проф. др Марко Атагић
Проф. др Маријана Дукић Мијатовић
Проф. емеритус др Живота Радосављевић
Проф. др Драган Танчић
Проф. др Ванда Божић
Проф. др Миодраг Гордић
Проф. др Обрад Стевановић
Проф. др Тиодор Росић
Проф. др Љиљана Марковић
Проф. др Снежана Гудурић
Проф. др Тијана Ашић
Проф. др Бошко Сувајдзић
Проф. др Урош Шуваковић
Проф. др Далибор Елезовић
Проф. др Јасмина Новокмет
Проф. др Весна Минић
Проф. др Мирко Томасовић, Фоча
Проф. др Недељко Станковић, Тузла
Проф. др Оља Арсенијевић
Проф. др Драган Поповић
Доц. др Александар Мартиновић
Доц. др Јелена Пртљага
Доц. др Стефан Анчев, Велико Трново
Доц. др Тодор Галунов, Велико Трново
Др Јасмина Ахметагић
Др Предраг Терзић
Др Драгана Јанјић
Др Марија Јефтимјевић Михајловић, PhD
Др Весна Зарковић, PhD
Др Ивана Женарју Рајовић, PhD
Др Иван Бечић, PhD
Др Милица Јотов, PhD
Др Далибор Велојић, PhD
Др Мирјана Бечејски, PhD
Др Гордан Бојковић, PhD
Др Александар Павловић, PhD
Др Бојан Шево, PhD
Др Звездана Елезовић, PhD
Др Ана Стишовић Миловановић, PhD
Др Ена Мирковић, PhD
Др Јован Симијановић, PhD
Др Петар Ристановић, PhD
Др Ана Мумовић, PhD

Лектори

Др Јелена Војиновић Костић
Мунџа М. Дрековић

Издавач

Институт за српску културу, Приштина – Лепосавић
e-mail institut.skp@gmail.com

УДК 008

Компјутерска обрада и ишпата ГИД „Pi-press“, Пирот

Тираж 100

Сви чланци објављени у часопису *Баштина* су рецензирани.

Вишеџа на корицама

Призренско четворјеџанђеље, јеванђелист Марко

Дизајн насловне сйране Петар Ђуза

Editor-in-chief

Professor Dragan Tančić, PhD

Editorial Board

Professor Wolfgang Rohrbach, PhD, academician, Vienna
Professor Tatyana Senyoshkina, PhD, Simferopol
Professor Andrey Mokhov, PhD, Sevastopol
Professor Nataliya Nikolaevna Muravyeva, PhD, Rostov-on-Don
Professor Ekaterina Entina, PhD, Moscow
Professor Shak B. Hanish, PhD, San Diego
Professor Francis Corblin, PhD, Paris
Professor Genoveva Puskas, PhD, Genève
Professor Louis de Saussure, PhD, Neuchâtel
Professor Frédéric Torterat, PhD, Montpellier
Professor Chiara Melone, PhD, Verona
Professor Philipp Wasserscheidt, PhD, Berlin
Professor Antony Vasilievich Mironovich, PhD, Poland
Professor Marko Atagić, PhD
Professor Marijana Đukić Mijatović, PhD
Professor Emeritus Života Radosavljević, PhD
Professor Dragan Tančić, PhD
Professor Vanda Božić, PhD
Professor Miodrag Gordić, PhD
Professor Obrad Stevanović, PhD
Professor Tiodor Rosić, PhD
Professor Ljiljana Marković, PhD
Professor Snežana Gudurić, PhD
Professor Tijana Ašić, PhD
Professor Boško Suvajdžić, PhD
Professor Uroš Šuvaković, PhD
Professor Dalibor Elezović, PhD
Professor Jasmina Novokmet, PhD
Professor Vesna Minić, PhD
Professor Mirko Tomasović, PhD, Foča
Professor Nedeljko Stanković, PhD, Tuzla
Professor Olja Arsenijević, PhD
Professor Dragan Popović, PhD
Assistant Professor Aleksandar Martinović, PhD
Assistant Professor Jelena Prtljaga, PhD
Assistant Professor Stefan Ančev PhD, Veliko Trnovo
Assistant Professor Todor Galunov, PhD, Veliko Trnovo
Jasmina Ahmetagić, PhD
Predrag Terzić, PhD
Dragana Janjić, PhD
Marija Jeftimijević Mihajlović, PhD
Vesna Zarković, PhD
Ivana Ženarju Rajović, PhD
Ivan Becić, PhD
Milica Jotov, PhD
Dalibor Velojić, PhD
Mirjana Bečejski, PhD
Gordan Bojković, PhD
Aleksandar Pavlović, PhD
Bojan Ševo, PhD
Zvezdana Elezović, PhD
Ana Stišović Milovanović, PhD
Ena Mirković, PhD
Jovan Simijanović, PhD
Petar Ristanović, PhD
Ana Mumović, PhD

Lectors

Jelena Vojinović Kostić, PhD
Muniba M. Drekočić

Publisher

Institute for Serbian Culture, Priština – Leposavić
e-mail institut.skp@gmail.com

UDK 008

Computer Text Processing and Print GID „Pi-press“, Pirot

Circulation 100

All articles published in the journal *Baština* are reviewed.

Vignette on the Covers

The Prizren's Four Gospels, Evangelist Marko

Cover page design by Petar Đuza

YU ISSN 0353-9008
ISSN (Online) 2683-5797

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКУ КУЛТУРУ

ГЛАСНИК

БАШТИНА

ВОЛУМЕН 32 • СВЕСКА 58

ПРИШТИНА - ЛЕПОСАВИЋ
2022.

САДРЖАЈ

ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

- Тијана И. Балек, *Однос глагола држати (се) и његових граматичких деривата у светлу видске корелативности* 15
- Ана М. Мумовић, *Друштвено и културно значење кришке (Прилој тумачењу пројекта дванаест књига српске књижевне кришке)* 27
- Раиса Ј. Цветковић, Биљана С. Солеша, *„Кућа руине“, комплекс надмоћи и интелектуални десидентизам у приповекама А. П. Чехова и Лазе Лазаревића* 39
- Драгана Р. Рајовић, *Имагинација историје у приповекама Сивана Сремца Из књига староставних* 53
- Предраг М. Вајагић, *Књижевност као део контроверзе о Сремском фронту* 63
- Снежана П. Перишић, *Конструкција скале индентификације садржаја српског језика и физичког васпитања* 71

ПОЛИТИКОЛОГИЈА, СОЦИОЛОГИЈА, ПРАВО И ЕКОНОМИЈА

- Драган Љ. Танчић, Ванда Б. Божић, *Савремена миграциска криза* 85
- Мирослав М. Митровић, Ненад Н. Перић, *Лобирање као најраширена комуникација у пракси – круна сејаратистичког покрета на Косову и Метохији* 97
- Марко М. Парезановић, *Рај у Најорно Карабаху 2020. године – улога светских и регионалних сила* 113

Јован Р. Шарац, Ана И. Опачић, <i>Комонвелт Порторико као основа иредлоја решења косовској конфликтџа</i>	125
Драгана З. Станојевић, Тијана Љ. Симић, <i>Породични и брачни иредикџори менџалној здравља одраслих на Косову и Мејхоџи</i>	137
Борис Љ. Бурсаћ, <i>Биотероризам</i>	151
Марко М. Миловић, Дејана Д. Гајић, <i>Насилничко џонашање на сџорџској ирередби или јавном скуџу (члан 344 А КЗ) – Недореченосџи и недоумице</i>	163
Никола В. Радић, Владо Н. Радић, <i>Иденџификаџија и удлажавање џоремеџаја глобалних ланаца снабдевања у условима неизвесносџи</i>	175
Ђорђе Д. Радовановић, Филип М. Обрадовић, <i>Димензије социјалне искључивосџи издеџлих и инџерно расељених лица у руралним обласџима на Косову и Мејхоџи</i>	193
Бранислава П. Наранчић Јовелић, Анка С. Булатовић, <i>Исџиџивање уџицаја ирродних и кулџурних ресурса на иерформансе џуризма</i>	207

ИСТОРИЈА

Марко П. Атлагић, Александар Л. Мартиновић, <i>Појава и развој ноџаријаџа дуж исџочне обале Јадрана и џеџовој залеђа од X до XV века</i>	225
Весна С. Зарковић, <i>Насиља над Србима Гњиланске казе 1900–1903. џодине</i>	243
Далибор З. Велојић, <i>Уџврђивање ирродских џоложаја као џоследица јџословенско-дуџарских односа 1918–1941</i>	257
Валериј Валерјевић Гончаров, <i>Анализа визуелне комуникаџије у уџденицима исџорије у условима реконсџрукџије одбразовних сисџема у кризним реџионима</i>	269
Владимир А. Кривошејев, <i>Еџидемије у Србџи џоком раџова 1912–1918. Прилој кванџификаџији жрџава</i>	281
Александар М. Савић, <i>Новојазарски муџеселим Јусуф-деј, Срби и џанзимаџ (1838–1851)</i>	305
Милица Г. Филиповић, Јасна Д. Поповић, <i>Дворски балови у Србџи у XIX веку – сџој евроџске и националне кулџуре</i>	317
Мирослав С. Милошевић, <i>Процес консџиџуисања ксенокраџије међу балканским државама џоком XIX века</i>	333

ЕТНОЛОГИЈА

- Александар С. Павловић, *Наративи о (не)жељеној суџрашњици у дискурсу Срба у Косовској Мишковици* 347
- Невена С. Петковић, *Антрополошки прилози разумевању положаја породица несталих Срба на Косову и Метохији* 363

ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ

- Ванда Б. Божић, *Основе историјског развоја луме у позоришту од античке Грчке и Рима до модерне и авангарде* 381
- Звездана М. Елезовић, *Из стваралаштва Пејра Ђузе* 397
- Милица М. Тошић, *Оријентално сликарство Паје Јовановића у оквирима постколонијалног дискурса* 403

ИСТОРИЈА КУЛТУРЕ

- Данијела М. Судзиловски, Марија К. Танасковић, *Национални идентитет у уџбеницима музичке културе* 419
- Гордана Ј. Станчић, *Издавачка делатност Андрићеве институције и њен допринос развоју науке* 431

ПЕДАГОГИЈА

- Весна Љ. Минић, Хаџи Живорад Миленовић, *Конфликти и насиље у савременој школи* 449
- Милена М. Видосављевић, *Образовање и хуманистички рад жена у Призрену у 19. и 20. веку* 461
- Јасмина М. Арсенијевић, Оља М. Арсенијевић, *Дијалогне и пре као образовни потенцијал – искуства и примери* 473
- Ивана Б. Симијонович, Јелена Р. Круљ, *Настава природе и друштва у функцији развоја еколошке свести ученика четвртог разреда основне школе* 487

Ана М. МУМОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ДРУШТВЕНО И КУЛТУРНО ЗНАЧЕЊЕ КРИТИКЕ

(Прилог тумачењу пројекта дванаест књига
српске књижевне критике)**

Ајсџиракџи. Рад осветљава значај пројекта едиције *Српска књижевност у књижевној кријици* од дванаест томова као етапу у развојном путу критике као културе у српском друштву. Она је омогућила објављивање нове едиције од двадесет и пет томова *Српске књижевне кријике* у коју је укључена и критичка мисао филозофа, теолога и културолога.

Како је у средишту тог трајног пројекта, као идејни творац и реализатор, био и Предраг Палавестра, извесно је да су се у обе едиције сабрали сви услови и узроци за настанак његове *Историје српске књижевне кријике 1876 – 2007* као темељне књиге српске науке о књижевности и културе.

Кључне речи: књижевна критика, књижевна историја, Предраг Палавестра, српска култура, наслеђе, вредност.

Будућности ради, корисно је да се окренете за собом.

Томас Ман

Један од могућих увода у тумачење друштвеног и културног значења књижевне критике и њеног развојног пута до историје српске књижевне критике је анализа пројекта *Српска књижевност у књижевној кријици* у дванаест књига. Пројекат је прва *мала синџеза* прве етапе до великог пројекта *Српска књижевна кријика* од двадесет пет књига и, даље, до *Историје српске књижевне кријике* Предрага Палавестре. Јер „модерна наука о књижевности, све више, помера хоризонт истраживања токова цивилизације са, до сада, доминантног приступа: *ејохама, личносџима и делима* на суштински проблем – *историју идеја*“ (Мумовић 2015: 297).

Разматрање историје идеја у сваком тумачењу подразумева „посебан приступ општој историји мишљења“. Оно, наравно, подразумева и осветљавање *процеса кружења идеја*, идеје зачетника критике и великих мислилаца и испитује „појединачне идеје у њиховим видовима“ (*Речник* 2011: 141) и транспозиције у књижевности.

* Виши научни сарадник, djordj_ana@yahoo.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-68/2022-14 од 17. 01. 2022. године.

Књижевна критика се тако у капиталном научном и националном пројекту, једног од водећих српских критичара, Предрага Палавестре *Историја српске књижевне критике 1768 – 2007* (2008) – у ауторској концепцији и у рецепцији њених тумача – перцепира као *историја идеја* и своди на питања културе и развоја друштва.¹

Палавестра је више од пет деценија вредновао и превредновао домет историје и теорије српске књижевне критике. У том контексту посебно је значајно питање рецепције његове синтезе као свођење књижевне критике на идеју културе српског друштва и рецепцију у критичкој јавности, односно њену културну и друштвену функцију као средишно питање истраживања.

Да бисмо елаборирали *тене*, *развој* и *друштвену улогу* и *значање књижевне критике* као културе унутар историје књижевности и, при томе, остали на курсу заснивања историје књижевне критике, нужно је најпре одговорити на питање: *шта је критика и како се разуме у теорији критике Предрага Палавестре?*

Палавестрина *Историја* „улази у круг темељних дјела наше књижевне мисли“ и то је „велика синтеза знања, вредновања, актуализација, ауторових и туђих“ (Иванић 2009: 33) која разматра „феноменологију српске књижевне критике, оријентисано на критички став, мјерило, категорију“ (Иванић 2009: 35). Душан Иванић је посматра као дело које расправља проблеме и апорије историје књижевне критике и историје критичке мисли, при чему су аутору идеје о критици важније од критике књижевних дела. Она потврђује један виши стваралачки и психолошки принцип који упућује на то да је из *субјективне душе* и *субјективне ствари* *субјективна судбина* и *објективна*. Познато је да читање представља метафору за интерпретацију, а критика метафору за чин читања. Такво читање Палавестрине *Историје* у контексту задате теме, представља наше разумевање и тумачење историје српске књижевности и дејства књижевне критике унутар књижевности као културе.

Да би се *Историја* сагледала као синтеза нужно је да означимо њену генезу и да елаборирамо критичке ставове у Палавестриним књигама које су јој претходиле. Да такав приступ има основа више пута сведочи критичар. У „Пишчевој напомени“ у књизи *Критичка књижевност* он бележи да је настала „након објављивања *Послератне српске књижевности 1945–1970* (1972) и у неку руку представља покушај да се у светлости општих *критичких идеја* *епохе* размотре главни доприноси и видови српске књижевности осме деценије XX века“ (Палавестра 1983: 346). У овој књизи, насталој у време едиције од дванаест томова, налази се неколико текстова који јасно указују на изванредан *критички мишљења* (подвукла А. М.) у књижевности остварен како у послератној српској књижевности тако и у ранијим књигама аутора. Књиге *Књижевне теме* (1958), *Нови јеванђелисти* (1968), *Токови традиције* (1971), *Критика и авангарда у модерној српској књижевности* (1979), *Критичка књижевност* (1983), *Књижевност – критика идеологије* (1991),

1 Полазећи од прегледа целовитих и парцијалних историја српске књижевности и књижевне критике у светлу историје књижевности као историје народа од Павела Јозефа Шафарика, Стојана Новаковића, Тихомира Остојића, преко Јована Скерлића до Јована Деретића и њихове рецепције у српској науци о књижевности и критици уопште и приказујући *развојни лук српске књижевне критике* као *историје мисли, идеја и културе*, о томе смо шире писали у монографији *Преглед историје српске књижевности* (2021).

Књижевности и јавна реч (1991) творе хронику послератне књижевности. Реторика наслова упућује на критику и њену друштвену функцију и културно значење.

Кључне идеје пројекта. – Остајући привржени Мановој дозинки под којим вршимо анализу, дакле, будућности ради, размотримо кључне идеје Пројекта *Српска књижевности у књижевној кријшици* у дванаест књига.² Из предговора приређивача закључује се да тај пројекат с почетка седамдесетих година прошлог века представља прво „специјалистичко поље“ за разумевање генезе, развојног лука српске књижевне критике у свим њеним фазама и донетима, а његову синтезу заокружује Палавестрина *Историја српске књижевне кријшике* као пројекат који настаје и из јединства његовог дела и континуитета идеја. У темељу подела на томе критике: *Сћара Књижевности*, *Народна књижевности*, *Ејоха романтизма*, *Ејоха реализма*, *Књижевности између два рајна* итд. уграђена је периодизација историје српске књижевности, какву је, увођењем одредница романтизам и реализам, на пример, установио Јован Скерлић у својој *Историји нове српске књижевности* (1914).

Неспорно, примарна идеја првог пројекта историје књижевне критике у дванаест томова израсла је из свести о недостатку једне нове и савремене историје српске књижевности. Циљ је постављен као основни друштвени и културолошки задатак критике: *ипродубити сазнања о српској књижевности*. На то се надовезује специјалистички или проблемски захтев да се, примерено историјском развоју: *осветле њојшичке, естетичке, историјске и националне ознаке свих фаза развоја књижевности и друшћивене и културне функције кријшике*. Посматран са дистанце, објективистички и историјски, пројекат књижевне критике у дванаест томова као прва синтеза био је и остао на широкој скали свих општих задатака критике. Он јасно сведочи о донетима српске науке о књижевности у том времену.

Ево карактеристичних примера за сваку етапу развоја српске књижевности и књижевне критике који паралелно то потврђују и показују донет пројекта и суму питања које је покренуо. Представљајући петовековну епоху старе српске књижевности и критичких идеја и мисли означених у њој, Ђорђе Трифуновић полази од идеје о симбиози или јединству књижевности и критике, читалаца и писаца и њене недовољне проучености: „Наши читаоци и писци још у средњем веку имали су слуха да оцене књижевно дело“ (Трифуновић 1965: 7). У портрету Стефана Првовенчаног средњовековни писац Теодосије истиче његову даровитост а критичар издава мисао: „А беше и много писањем хранитељ, и овом довољно разуман и вешт сказатељ“ (Трифуновић 1965: 7).

Док наведена критичка мисао говори о даровитости, учености и реторичкој вештини Првовенчаног и његовом учинку или, казано категоријалним језиком

2 У едицији *Српска књижевности у књижевној кријшици* у издању Нолита 1965. и 1966. године штампане су следеће књиге: *Сћара књижевности* (приредио Ђорђе Трифуновић), *Народна књижевности* (приредио Владан Недић), *Од барока до класицизма* (приредио Миодрог Павић), *Ејоха романтизма* (приредио Зоран Глушчевић), *Ејоха реализма* (приредио Миодрог Протић), *Пешинишво од Војислава до Бојића* (приредио Миодрог Павловић), *Књижевности између два рајна I и Књижевности између два рајна II* (приредила Светлана Велмар-Јанковић), *Савремена њојшица* (приредио Света Лукић), *Савремена проза* (приредио Милош И. Бандић), *Драма* (приредио Рашко Јовановић) и *Књижевна кријшика* (приредио Предраг Палавестра).

критике, *ућицају*, запажање непознатог летописца апострофира идеју о „сладошћу и умиљењем“ којим се чита Константиново *Жиџије десјоџа Сџефана Лазаревића*. У модерној терминологији она несумњиво припада теорији рецензије уметничког дела. Међутим, идеја непознатог летописца у улози критичара отвара и питање структуре, генологије и практичног значења житија као дела и питање његовог стила („*украшивши њлејеним и рејторским речима*“), која се не исцрљују само у естетском уживању. Житије је написано тако да отвара суштинска проблемска питања модерне критике, а при том се заснива на усвојеним и познатим вредностима *као било ко друји од древних љубиџеља мудросџи*:

„*Почетџ је од десетџ слова Мојсијевој законодавсџива, заџим њејово расџење и власџи и блајочасџивије похваливши и украсивши њлејеним и рејторским речима, као било ко друји од древних љубиџеља мудросџи, да је велика сладосџи и умиљење за оноџа који њрочџиџа*“ (Трифунџвић 1965: 7).

Анализа књижевне критике унутар појединих књижевних епоха, почев од старе књижевности, показује да критике није било и да је књижевност у дугом периоду проучавана искључиво унутар опште историје и историје књижевности. „Од Руварчевог времена“, творца модерне историографије код Срба, прецизира Трифуновић, „па до наших дана књижевна дела и писце углавном испитују историчари. Тражење историјских сведочанстава и извора у уметничким делима захватило је и књижевну историју, те су студије старе књижевности изгубиле ионако несигуран и магловит правац“ (Трифунџвић 1965: 8).

Како модерног читаоца интересују естетске и уметничке идеје писца старе књижевности и њихових дела као облика уметничког казивања и вечне уметничке вредности и поруке, овако проблемски конципирана критика има задатак да *разлучи исџоријско од уметџничкој* и да преко дијахроније покаже што је то *вечџиџо живо и биџиџо за човека нашеј времена*. Светислав Вуловић и Павле Поповић први пишу о старим текстовима као уметничким делима, а њихову обраду и издавање у великој мери урадио је Љубомир Стојановић. Њихова идеја противречи Скерлићевом суду да стара књижевности и није књижевност већ писменост и литература за црквене потребе и тако ствара велику пукотину у самој критици.

Иако развојни лук старе српске књижевности показује да је њено време прошло, он је битан јер недвосмислено потврђује да су српски преци „још тамо иза Карпата“, пре ње, имали усмену књижевност. Ова чињеница објашњава зашто се и како Јован Деретић у својој *Исџорији срџске књижевносџи* мучио и колебао око периодизације народне или усмене књижевности. За наша разматрања места и значаја пројекта од дванаест томова књижевне критике као прве синтезе битна је следећа историја идеје од које, објашњавајући настанак и смисао народне књижевности, полази критичар:

„У дугим зимским вечерима, обасјани светлошћу са огњишта, час слабијом час јачом, бесконачно су причали и о оном што данас подразумевамо под историјом и оном што сада називамо књижевношћу. Док наша покољења једва памте дедове, ондашња су знала да ређају претке уназад до у дубоку прошлост“ (Радојичић 1965: 15).

На тој матрици је рођена представа о народу као заједници мртвих, живих и оних који ће се родити – идеја која у битном одређује историју и религију српског народа и дефинише услове настанка и Косовског мита. Када допре до таквих сазнања критика заправо потпуно остварује све своје многоструке друштвене, естетске и културолошке функције. Уосталом још је Марко Тулије Цицерон писао: „Мени се, наиме, чини да смо тако рођени, да међу свима нама постоји једна друштвена заједница, која је утолико већа уколико се више приближимо једни другима. Стога су нам пречи суграђани него странци, рођаци него туђини“ (2020: 19).

Стварајући естетску и стилску периодизацију унутар појединих епоха из историје српске књижевности, критика продубљено – под лупом више појединости и одређујућих фактора и изван „најгрубље хронологије и касичних класификација по основним жанровима“ – показује како средњовековни писци стварају текстове у којима је „личност песникова успела да пробије кору хијератичнога облика и да се објави својим интимним унутрашњим дрхтајем, осветљава идеје књижевног дела и његове остале садржаје неочекиваним потезом своје маште (...) тренутком реалистичке опсервације, која даје веродостојност осталом делу песме и освежава емотивни набој“ (Павловић 1965: 103). На тај начин критика и књижевност стварају јединство унутар националне заједнице и историјске околности чини саставним делом текста.

Све то поезију старе књижевности, антологијски сажима оцене песник Миодраг Павловић, чини: *йоезијом смртѝи и чежње; йоезијом смене очајања и наде; йоезијом йрзентиације уздуђене савести и йреосетљивосѝи; йоезијом йтрајања за исѝашијањем и исѝуњењем смирења.*

Као таква, иако неистражена, стара књижевност отвара пред модерним читаоцем у модерној интерпретацији критике три суштинска питања:

- шта у литератури наших ранијих векова има естетску вредност,
- шта чини њену живу традицију,
- шта се може данашњем читаоцу препоручити да чита (Павловић 1965: 105).

Модерна критика је тако већ у усменој и старој књижевности, на пример, пронашла основна етичка и историјска опредељења српског претка и његове националне опредељености. Индикативни су следећи примери критичара, историчара и културолога:

– стари српски хагиографи писали су како су Стефан Немања и Свети Сава и после смрти „јездиле на коњима“ испред српске феудалне војске;

– славни научник Милутин Миланковић забележио је да су српски војници у рату 1912. године пред Прилепом говорили да их предводи Краљевић Марко. „Зар смо могли и смели да, пред рушевинама Марковог Града узмакнемо као кукавице!“;

– знаменити Миливоје Башић, приређивач старих српских текстова на модерни књижевни језик, такође, забележио је нешто слично. Уз напомену о Доментијановом причању како се Немања и Сава и мртви боре за српску земљу, дописао је да су се „српски војници 1912. године, после битке на Куманову, причали да су пред собом гледали као вођу Краљевића Марка на коњу у облацима;

– антрополог Јован Цвијић забележио је 1915. године, кад се наднела пропаст над Србијом, да су сељаци из околине Студенице тврдили да у манастиру, у њиховим гробницама, нису ни Стефан Немања, ни Стефан Првовенчани, већ су „отисли да спасу српску воску“;

– Љубомир Ненадовић је записао да су Црногорци, када се помешају с Турцима, у крвавом боју узвикивали имена славних јунака: „Ха, Страхињићу Бане! Ха, потеци Обилићу! Ха, Мандушићу Вуче, ђе си, ево Турака!“ (Радојичић 1965: 15, 16).

И неки примери из модерне књижевности реafirмишу исту вертикалу духа, или модерним речником казано, индивидуални и колективни идентитет. Иво Андрић, на пример, у *Ex pontu* лирском рефлексijом пева о истом феномену и критички упућује на проблем националног идентитета или несаломљивог духа:

„Као увјек у часовима највећег искушења, ја видим да ми је у дну душе, под тврдом кором и сивим талогом празних ријечи извитоперених појмова, који тако брзо изневјере, живе вјечне, несвјесне и благословене баштине дједова који су тијело своје положили у стара расута гробишта, а једноставне и јаке врлине своје у темеље наших душа“ (Andrić 2005:16).

Иста суштина завештана је и у стиховима рефлексивне песме Васка Попе *Сйећак*, која афирмише идеју о прошлости као путоказу или баштини дједова као трезору мудрости и формули закона трајања:

*Подигнућа рука
Сусрела ме немо
Усред њусишње
И йоказала ми њуи.*

И антички човек тако, по Томасу Ману, „тражи у прошлости узор, па се увуче у њега као у ронилачко звоно да би се тако, заштићен и изобличен у исти мах, бадио у савремени проблем“ (1980: 285).

Ето шта може књижевна критика као посредник и каква је њена функција у друштву као механизам тумачења уметности којим далеко надмаша свој основни задатак. Њена научност подразумева да не би смело бити злоупотребе. Усмерена ка појединим етапама развитка књижевности, за разлику од историје књижевности која тежи синтезама и глобалним идејама, она, до детаља, на историјским догађајима и процесима, и на симболичним примерима, знацима и јунацима, реализује вредности које утичу на формирање индивидуалног и националног идентитета и унапређење моралне стране човекове личности и колективне и националне свести које обједињује врлина. И то чини једнако као и сама уметност. Критика је тако оцртала „слику једне значајне области наше књижевности“ (Недић 1966: 7), какве су стара књижевност и усмена књижевност, коју је разматрала као уметност речи или песничтво. Исти је случај и са новијом књижевношћу, јер је она израсла из традиције усмене књижевности.

Пројекат *Српска књижевност у књижевној кришици* у дванаест књига реализују водећи српски критичари: Ђорђе Трифуновић, Владан Недић, Миодраг Протић, Зоран Глушчевић, Миодраг Павловић, Светлана Велмар-Јанковић, Света Лукић,

Рашко В. Јовановић, Милош И. Бандић и Предраг Палавестра. Интенцију њихових критичких избора или суштину друштвене и културне функције критике откривају краћи предговори појединим томовима у којима су, примерно стваралачким снагама учесника пројекта, означени циљеви, методологија и примена избора намењеног „савременом читаоцу“: „Пошли смо од онога што је било највредније према нашим савременим мерилима и потребама (...) са намером да што успешније превалимо растојање које савременог читаоца дели у простору и времену од наших романтичарских творевина“ (Глушчевић 1966: 7).

У првом пројекту критичке синтезе изабрани су они огледи, чланци и есеји који „задовољавају савремено третирање књижевних проблема“. Међутим, таквих је написа било мало, закључује Глушчевић, и са „савремене критичке тачке“ српска историографија, есејистика, публицистика и критика „пате од застареле и превазиђене књижевно-естетичке методологије, чиме се објашњава њихова немоћ да суштински продру у свет поетских симбола наших највећих књижевних вредности“ (1966: 8).

Имајући на уму већ XVIII и XIX век и модерну књижевност, Глушчевић прецизира да је циљ избора критике романтизма био:

- да се допринесе буђењу савремених интереса за једно прохујало доба (а),
- да се подстакне рађање нове естетске методологије (б) и
- да се, спојем старе и нове критичке и естетичке мисли, старе непрелазне вредности продубљују и преображавају у оплођавајућем додиру са светом савремене мисли (в) (Глушчевић 1966: 9).

У овим програмским тачкама означени су задаци критике према прошлости као наслеђу, према савременом читаоцу, који наслеђе треба да разуме и усвоји, и према задацима критике као најмлађе дисциплине науке о књижевности, чиме је практично дефинисана и њена функција.

Објашњавајући даље у том смислу решења за која се определио „у недостатку једне нове и савремене историје српске књижевности“ (Павловић 1966: 7), јер из постојећих није желео узети ни један текст, Миодраг Павловић мериторно наводи да се определио за „довољно савремене“ текстове средње и млађе генерације критичара „под условом да изражавају оцене које се нама данас чине одрживим или блиским“ (1966: 7). Савременост његовог избора критике која тумачи културно-историјски омеђену епоху *Поезија од Војислава до Бојића* (1880–1917) огледа се у *прихваћеним оценама и одабраним кријичарима*. И на његовом примеру јасни су задаци критике које треба да оствари у новом добу, у новој рецепцији дела у аури новог естетског укуса који „загреје и занесе савременике“ (Петровић 1966: 15). И овај суд илуструје чињеницу да је едисија у дванаест томова само етапа ка новом и већем будућем пројекту књижевне критике и новој историји српске књижевне критике.

Иако реинтерпретира неке од идеја осталих приређивача критичких избора, Светлана Велмар-Јанковић у презентацији избора критике о књижевности између два рата, коју одликује динамизам, полази од две битне тезе:

- прва је преузета из историје књижевности и тиче се условљености књижевности и критике историјским и књижевним условима и појавама, и она сведочи *континуитетом*;

– друга се тиче неразвијености науке о књижевности, јер још нема „ниједне чисто књижевне, али ни књижевно историјске студије о идејним и књижевним настојањима у књижевности између два рата (...) која би подразумевала савремена књижевна искуства и савремене књижевне и теоријске услове посматрања“ (Велмар-Јанковић 1966: 9), и она упућује на *попиреду развија кријиике како би одговорила друшћивеним поиребама*.

У таквим условима њен избор „не даје потпуни преглед књижевности (...) још мање значи дефинитивну оцену писаца и њиховог стварања“ (Велмар-Јанковић 1966: 10). Избор критике (двадесет пет текстова о једанаест писаца у првој и четрдесет и пет текстова о двадесет три писца у другој књизи) битан је за испитивање по томе што исказује критички опрез и упућује на правац развитка критике у остваривању њене друштвене и културне функције. Студија о идејним и књижевним тежњама значи, на пример, њено усмеравање ка проблемском и комплексном истраживању књижевности без које критика нема смисла у будућности.

Снимак и пресек предговора и избора у првом пројекту од дванаест томова показује да се избор критике о савременој поезији Свете Лукића заснива на ономе што постоји. Критичар полази од свести да не постоји историја српске књижевности и чињенице да послератна српска критика одустаје од „историјског третмана савремене поезије“. Његов избор је зато замена „за ту још непостојећу историју књижевности“ (1966: 7) као и непостојећу историју критике.

Ипак слику развоја поезије Лукић доводи у *конћексћи истћорије и развоја друшћива и кријиике* и тачно указује на чињеницу да је поезија била бојно поље или „терен где су се ломила главна копча око слободе стваралаштва“, односно да је и поезија „пролазила оне исте фазе које важе и за друге секторе нашег живота“ (1966: 8).

Међутим, данас су несхватљива и занимљива два Лукићева становишта изнета у „Предговору“. „Кад говоримо о српској литератури“, пише он, „мислимо првенствено на београдску“. Суочен са идеологијом комунистичког друштва и неспособан да одреди разлику између националног и националистичког, нити да разлучи националну српску књижевност од југословенске књижевности, он потом каже:

„Сматрам да је комотније, свеукупно и исправније држати се назива ‘*београдска лићератури*’ или ‘*београдски књижевни крућ*’, који обавезује отприлике онолико колико *ћариска сликарска школа* обавезује своје припаднике, а вероватно и нешто више с обзиром на заједничке историјско-социјалне и уметничке координате тих писаца који живе и раде у Београду. Или бар треба водити рачуна да практично увек највише говоримо о *београдским појавама и личностћима*“ (Лукић 1966: 10).

Овакву културолошку заблуду и неприхватљиво усмеравање критике у српском друштву немогуће је разумети, а камоли прихватити. Неприхватљива је исто тако и Лукићева идеја да периодизацију књижевности по ратовима или историјски пресудним догађајима вршимо зато да би се „видело колико смо ратничка земља“. Ова два примера јасно показују колико је и како књижевна критика била идеолошки инструментализована, односно да су неки критичари пристали на постојеће стање ограничавања слободе духа и тако отупљивали критичку оштрицу.

И прва реченица „Увода у историју послератне књижевности“: „Историја наше уметности од ослобођења и револуције наомамо није особито сложена“ (Лукић 1966а: 19) јасно показује да Лукић припада оном типу критичара који није способан да разложи оно што сматра *сложеним* и да му је револуција уместо човек – била *мерило свих ствари*. Те две чињенице јасно упућују на лимитираност и компетентност суда. У контексту разматрања теме оне, такође, доказују колико је критика била идеолошка и суштински далеко од научног утемељења и слободне критичке мисли. Једном речи – то значи да није имала друштвену и естетичку, већ идеолошку функцију.³

Пућ до велике синџезе Предраја Палавестре. – Палавестриној синтези историје српске књижевне критике и њене друштвене функције претходи и други, тро-струко обимнији пројекат, „Српска књижевна критика“ у двадесет и пет књига⁴ као велика синтеза за који се поуздано може казати да „заиста сија то што је изврсно спојено са оним што осветљава“ (У. Еко). Пројекат је радио Институт за књижевност и уметност из Београда, трајао је двадесет година (1975–1995) и окупио јачи

- 3 Као приређивач 21 тома *Грађе Српске књижевне кријичка* под насловом *Кријичари из њокрејта социјалне литературе*, Света Лукић је у другом пројекту књижевне критике у двадесет и пет томова избор је засновао експлицитно на критеријуму поетичке, а само имплицитно и на критеријуму хронолошке припадности критичара, односно њихове везаности уз одређени литерарни и културни покрет. У књизи су објављени изабрани радови десет аутора: Хуга Клајна, Жарка Пламенца, Павла Бихалија, Ота Бихали-Мерина, Јована Поповића, Веселина Маслеше, Радована Зоговића, Ђорђа Јовановића, Скендера Куленовића и Елија Финџија. Избор се темељио на два ранија подухвата Института за књижевност: *Књижевна кријичка и марксизам* (1971) и *Марксизам и књижевна кријичка у Југославији* (1978) у којима је Лукић имао знатног удела, јер је нека истраживања обавио и у иностранству: у Москви и Источном Берлину, где је пронашао и објавио интегрални текст Ота Бихали Мерина „Пролетерска и револуционарна литература Немачке“, реферат из 1930. године са Харковског конгреса Међународног удружења револуционарних писаца (МОРИ).
- 4 У колекцији „Српска књижевна критика“ објављене су следеће књиге грађе: *Почеци српске књижевне кријичке*, приређивач Јован Деретић (1979); *Заснивање националне кријичке*, приређивач Драгиша Живковић (1983); *Лаза Костић и кријичка у доба националног романтизма*, приређивач Предраг Протић (1987); *Стијан Новаковић и „филолошка“ кријичка*, приређивач Божидар Пејовић (1975); *Светозар Марковић и реални њравац у књижевности*, приређивач Предраг Протић (1987); *Стијудије и кријичке Светислава Вуловића*, приређивач Радмило Димитријевић (1979); *Стијудије и кријичке Љубомира Неђића*, приређивач Иво Тартаља (1977); *Кријички радови Бојдана Појовића*, приређивач Фрањо Грчевић (1977); *Кријички радови Јована Скерлића*, приређивач Предраг Палавестра (1977); *Кријичка у Скерлићево доба*, приређивач Драгиша Витошевић (1975); *Павле Појовић и историјска кријичка*, приређивач Предраг Палавестра (1979); *Писци као кријичари њре Првој светској раји*, приређивач Предраг Протић (1979); *Кријички радови Исидоре Секулић*, приређивач Славко Леовац (1977); *Кријички радови Бранка Лазаревића*, приређивач Душан Пувачић (1975); *Кријички радови Силанислава Винавера*, приређивач Павле Зорић (1975); *Кријички радови Пере Слијечјевића*, приређивач Предраг Протић (1983); *Кријички радови Милана Бојдановића*, приређивач Вук Крњевић (1979); *Кријички радови Велибора Глијорића*, приређивач Хатица Крњевић (1983); *Писци као кријичари њосле Првој светској раји*, приређивач Марко Неђић (1975); *Међурајни кријичари*, приређивач Милан Радуловић (1983); *Кријичари из њокрејта социјалне литературе*, приређивач Света Лукић (1977); *Научна кријичка комјарџивисџичкој смера*, приређивачи Слободанка Пековић и Светлана Слалшак (1983); *Авангардни њисци као кријичари*, приређивач Гојко Тепић (1995); *Кријички радови Марка Рисџића*, приређивач Ханифа Кашић-Османџић (1987); *Кријичка мисао философа и научника*, приређивач Милан Радуловић (1995).

и искуснији научни састав у односу на тим који је урадио избор критике у дванаест томова, па је у предговорима свих томова написано готово хиљаду страница текста који би се могао сматрати уводом у историју српске књижевне критике и њене теоријскометодолошке основе.⁵

Приређивачи и сарадници су су, делом и бесплатно, припремили, протумачили и штампали критичку грађу од 860 ауторских табака или 13 760 страница, што је било недовољно да се обухвати сва грађа.

Према Елаборату, основни циљ рада на пројекту је био научно и књижевноисторијско истраживање које би обухватило целокупну критичку мисао српске књижевности од њених почетака до модерног доба. С колико се амбиција приступило реализацији говори чињеница да је одржано научно саветовање о пројекту, на коме су говорили најпозванији и најпознатији научници. „Поред расправе о мерилима, расправа се водила о распореду грађе и начелима поделе, о периодизацији критичког наслеђа, оквирима и граничним тачкама истраживања, о начину обраде одабраних текстова, о месту и улози појединих изразитих и прекретничких личности, о утврђивању књижевне и националне припадности аутора, о одликама хронолошког и типолошког приступа“ (Палавистра 2013: 16), а све с основним циљем да се обухвати целокупна српска мисао о књижевности у свим врстама и слојевима критичког мишљења: новинској критици и критичкој публицистици по часописима, у књижевној есејистици и научној универзитетској критици, подељеној на *историјску*, *теоријску* и *компаративистичку*.

Корпус грађе са двадесет пет опсежних књига српске критике замишљен је и остварен као *јединствено дело* и *целовитио* и *недељиво научно осиварење* које има *унушрашњу логику*, *ред величина*, *систем вредности* и *иманентне законитоси*. Он одговара на питање: *шта може бити обухваћено појмом српске књижевне критике* и *шта све улази у њен састав*? Као такав пројекат је, по Елаборату, био замишљен тако да резултира *Историјом српске књижевне критике* као неком врстом *антологије критике*.

О колико великој синтези је реч илуструју и чињенице да пројекат обухвата 103 критичара из прве половине XX века, док су у првих шест томова едиције објављени радови 68 критичара и представљено дело 171 критичара, научника и уметника:

„У тренутку када је покренут, пројекат је био један, у то време, од ретких покушаја да се српска култура посматра као једна јединствена целина, а званична политика се опирала, више практично него јавно, свим покушајима српске културне интеграције, што је у крајњој линији овај пројекат и био... Издавач је тражио да се обим књига смањи. Поред тих, условно речено, економских притисака, било је и директно политичких. Без обзира на њихов значај у историји књижевне критике „политички неподобни“ писци нису могли бити уврштени у ову едицију, иако су их састављачи књига уврстили а редакциони одбор прихватио.“ (Протић 1996: 76, 77).

Као такав нови избор критике представља другу фазу истраживања развоја и путева српске књижевне критике као дела културе, захтева посебна тумачења

5 Уређивачки тим су чинили: Драгиша Живковић (редактор за књиге 1–3), Иво Тартаља (4–6), Предраг Палавистра (7–13), Радован Вучковић (14–18), Хатица Крњевић (19–23), Славко Леовац (24–25) и Предраг Протић, секретар.

и о њему ћемо писати у посебном раду, јер даље осветљава пут и услове и узроке до двотомне Палавестрине *Историје српске књижевне кријшике* која спада „у корпус класичних, прворазредних дела српске науке о књижевности“ (Радуловић 2009: 77). До свих својих налаза, који су у темељу српске књижевне критике и културе, Палавестра је, несумњиво, дошао постепено, креирајући велики научни пројекат о књижевној критици. На том пута едисија од дванаест томова критике била је прва етапа, едисија од двадесет и пет томова друга етапа и оне су биле прожете деценијским истраживачким радом обликованим у свим његовим књигама као јединственом делу.

ЛИТЕРАТУРА

- Andrić 2005: Ivo Andrić. *Ex ponto, Nemiri, Lirika*. Beograd: Logos-art.
- Велмар-Јанковић 1965: Светлана Велмар-Јанковић. „Предговор“. *Књижевности између два рајна*. Београд: Нолит, 7–10.
- Глушчевић 1966: Зоран Глушчевић. „Предговор“. *Епоха романизма*. Нолит: Београд, 7–9.
- Иванић 2009: Душан Иванић. „Између историје српске књижевне критике и историје српске критичке мисли“. *Књижевна историја*, год. 41, бр. 137-138, 33–43.
- Лукић 1966: Света Лукић. „Предговор“. *Савремена поезија*. Нолит: Београд, 7–13.
- Лукић 1966а: Света Лукић. „Увод у историју послератне књижевности“. *Савремена поезија*. Нолит: Београд, 19–25.
- Ман 1980: Tomas Man. „Frojd i budućnost“. *Eseji I*, Novi Sad: Matica srpska.
- Мумовић 2015: Ана Мумовић. „Историја српске књижевне критике као култура (За и против историјског модела критике Предрага Палавестре)“. *Годишњак Училијског факултета у Врању*, књ. VI, 297–303.
- Недић 1966: Владан Недић. „Предговор“. *Народна књижевности*. Београд: Нолит, 7–8.
- Павловић 1965: Миодраг Павловић. „Старо српско песништво“, *Сћара књижевности*. Београд: Нолит, 102–105.
- Павловић 1966: Миодраг Павловић. „Предговор“. *Поезија од Војислава до Бојића*. , Београд: Нолит, 7–10.
- Палавестра 1983: Предраг Палавестра. *Кријшичка књижевности*, Београд: „Вук Караџић“.
- Палавестра 2013: Предраг Палавестра. „Проучавање и издавање грађе за историју српске књижевне критике: Историја једног научног подухвата“. *Српска књижевна критика друге половине XX века*. Зборник радова. Ур. Милан Радуловић. Београд: Институт за књижевност и уметност, 13–46.
- Петровић 1966: Вељко Петровић. „Од Војислава до Дучића – наш тзв. модернизам“. *Поезија од Војислава до Бојића*. , Београд: Нолит, 15–23.
- Протић 1996: Предраг Протић, „Српска књижевна критика: Разговор поводом окончања издања“. *Књижевна историја*, год. XXVII, бр. 98, 76–78.
- Речник 2011: *Преједни речник комјаристичке терминологије у књижевности и култури*. Нови Сад: Академска књига.
- Радојичић 1965: Ђорђе Сп. Радојичић. „Развојни лук старе српске књижевности“. *Сћара књижевности*. (приредио Ђорђе Трифуновић). Београд: Нолит, 15–52.
- Радуловић 2009: Милана Радуловић. „Антиномије историје књижевности“. *Историја и историја српске књижевне кријшике*. Ур. Милан Радуловић. Београд: Институт за књижевност и уметност, Београд; Нови Сад: Матица српска, 77–102.
- Трифунувић 1965: Ђорђе Трифуновић. „Предговор“. *Сћара књижевности*. Београд: Нолит, 7–10.
- Ciceron 2020: Marko Tulije Ciceron. *O prijateljstvu; O starosti* (preveo Branko Gavella). Beograd: Centar za izučavanje tradicije.

Ana M. MUMOVIĆ

SOCIAL AND CULTURAL OF CRITICISM

(Contribution to the interpretation of the twelve books
of Serbian literaru criticism)

SUMMARY

The paper sheds light on the importance of the first edition project of twelve volumes of Serbian literary criticism as a stage in the development of criticism as a culture in Serbian society and as a premise for the publication of a new edition of twenty-five volumes of literary criticism in which philosophers are included. Predrag Palavestra was at the center of the project, as the creator and implementer. In both editions, all the conditions and causes for the creation of his „History of Serbian Literary Criticism 1876 – 2007” as a fundamental book of Serbian science of literature and culture were collected.

Palavestra came to all his findings, which are the foundation of Serbian literary criticism and culture, gradually, creating a large scientific project on literary criticism. On that road, the edition of twelve volumes of criticism was the first stage.

Key words: literary criticism, literary history, Predrag Palavestra, Serbian culture, heritage, value.